

Heiner Müller

Foto: Karin Rocholl

„Diktatura je pro dramatika barvitější než demokracie. Shakespeare je v demokracii nemyslitelný.“

„Sedím na berlínské zdi, jednou nohou na Východě, druhou na Západě.“

Heiner Müller (1929–1995)

O žádném německy píšícím dramatikovi současnosti se nediskutovalo tolik jako o něm. Jeho dílo bylo věnčeno cenami, zároveň ostře kritizováno. A to na obou stranách rozděleného Německa. Nevyhovovalo žádné ideologii. Ani jeho činy není snadné interpretovat. Míváme ve zvyku pokládat intelektuály za hrdiny nebo zbabělce. Tak už to v Evropě chodí. K pohoršení moralizujících vykladačů se pohyboval vně těchto kategorií. Činil tak, aby mohl psát, tak jak uměl a chtěl. Ve vlastním životopise *Válka bez bitvy / Život ve dvou diktaturách* o tom říká: „*Psaní bylo pro mě vždycky důležitější než morálka.*“

Průběžným tématem Müllerova díla jsou dějiny, jejichž krutá a neúprosná nesmyslnost. Život mu poskytl dostatek inspirace.

Byly mu čtyři roky, když nacisté v noci zatkli jeho otce, přesvědčeného sociálního demokrata. Viděl ho až za ostnatým drátem koncentráku, ze spaní vykřikoval: „*Přeskoč ten plot!*“ Když byl otec po roce propuštěn, nemohl sehnat práci. Všechn čas věnoval synovi, přenesl na něj svou posedlost knihami a vzděláním. Rodina se musela přestěhovat za prací ze Saska do Meklenburska, v školních letech se Heiner cítil jako emigrant v cizině. Základní školu ukončil v posledním roce války. I děti se měly přičinit o vítězství, byly povolány k službě národu. Odklízely trosky, učily se střílet. Heiner měl štěstí: před „poctou“ být odvečen k jednotkám SS ho chránila otcova minulost, před cvičením se zbraní silná krátkozrakost. Po kapitulaci Německa táhly bezprizorné tlupy dětí decimovanou zemí a učily se přežít. Dospívaly mezi armádami vítězů a poražených.

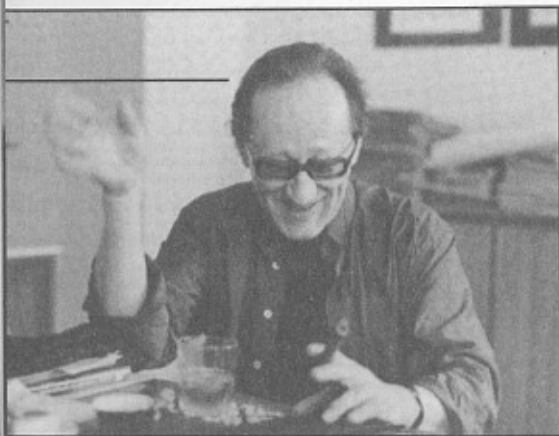
Dramatické, krutě absurdní zážitky z let těsně poválečných pokládal Müller za zásadní pro svou pozdější dramatickou tvorbu. Doba po válce byla pustá i intenzivní zároveň. Denně se tancovalo, téměř denně skoncoval někdo se životem. Doba tance a sebevražd. „*Tanec na sopce, konec svě-*

ta a karneval dohromady," říká Müller. Dala by se tak i pojmenovat poetika mnohých jeho her.

Po maturitě a kurzech psaní vystřídal Müller povolání pomocného knihovníka, redaktora časopisu Junge Kunst, vědeckého spolupracovníka Svazu spisovatelů, literárního kritika. Obdivoval Brechta a jeho Berliner Ensemble. Toužil u něj pracovat. Na dotazy, proč neodešel na Západ – jeho otec uprchl z východní zóny už v roce 1951, brzy ho následovala i matka s bratrem – odpovídal: „Poněvadž tu byl Brecht, musel jsem zůstat. Tím pro mne existoval důvod, proč akceptovat režim.“ (Na jiném místě odpovídá stejně provokativně: „Diktatura je pro dramatika barvitější než demokracie. Shakespeare je v demokracii nemyslitelný.“) Brecht ho ale mezi adepty, kterým dal zkušební příležitost, nevybral. Díkybohu, komentoval to Müller. Zážitky a zkušenost nadřazoval nad poznání. Dostalo se mu jich vrchovatě.

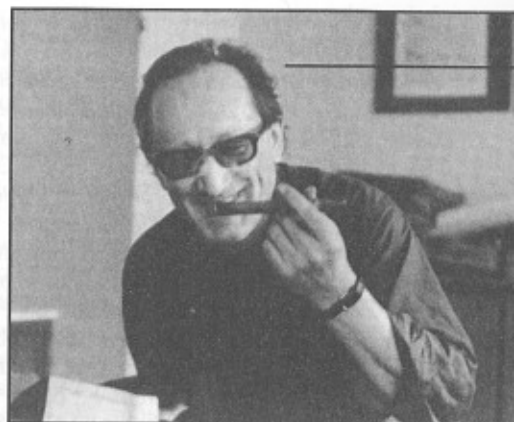
První svou „velkou“ hru *Der Lohndrucker* (1958, *Stávkokaz*) napsal se svou ženou Inge. Byli poctěni cenou Heinricha Manna. Uvedení další hry *Umsiedlerin* (*Přesídlenkyně*) se stalo politickou aférou prvního řádu. Müller dva roky psal, paralelně probíhaly zkoušky se studenty vysoké školy ekonomické v Berlíně pod vedením Brechtova žáka Tragelehna. Za noci 13. srpna 1961 byla postavena berlínská zeď. K premiéře plánované na září nedošlo, inscenace byla zakázána po kontrolním předvedení partajním a kulturním funkcionářům. Komédie ve verších o industrializaci vesnice pod patronací ruských vojsk byla označena jako kontrarevoluční, antihumanistická, antisocialistická, cynická.

Soudruzi spisovatelé, kteří se při předváděčce smáli, byli popotahováni. Jedna z postižených na výtky odpověděla: „Chtěla jsem volat fuj, ale musela jsem se pořádkem smát, a to současně nešlo.“ Režisér byl vyločen ze strany

a poslán k převýchově na stavbu. Na veřejné schůzi Svazu spisovatelů přečetl Müller sebekritiku a musel vrátit legitimaci. Ve svém životopise stoicky poznamenává, že měl alespoň klid na práci. V následujících letech adaptuje a překládá díla klasiků, pracuje na nových hrách (*Der Bau*, 1964, *Stavba*) – byla po týdnu zkoušek také zakázána, přepisuje staré hry podle poetiky brechtovského divadla. Existenci mu zajišťují honoráře za veleúspěšnou, opakovaně vysílanou rozhlasovou hru *Tod ist kein Geschäft* (*Smrt není obchod*) pod pseudonymem Max Messer. Na jeviště se Müller vrací s *Oidipem tyranem* podle Sofokla v roce 1966. 1. května téhož roku spáchala sebevraždu jeho žena Inge. Po osmi letech opakovaných pokusů, se jí to v době Müllerovy nepřítomnosti podařilo. V televizi prý dávali dokument o sebevraždě Marilyn Monroe, manželce amerického nonkonformního intelektuála Arthura Millera (fonetičtí jmenovci se podobají /nejen krátkozrakostí/, až zarážejícím způsobem).

V roce 1970 získává Müller konečně trvalé angažmá jako dramaturg v Berliner Ensemble. V roce 1975 odjíždí přednášet na univerzitu v Texasu do USA. Od roku 1976 je dramaturgem v berlínské Volksbühne. Jeho hry *Philoktet* (1968, adaptace antické látky), *Macbeth* (1972, podle Shakespeara), *Der Horatier* (1973, inspirováno československými událostmi 1968), *Mauser* (1975, podle Brechta) a další jsou uváděny i na Západě, v NSR, USA, Francii, některé v DDR kritizované, se dočkaly své světové premiéry právě tam. Kulturní událostí roku 1978 se stalo mnichovské uvedení kabaretně pojaté scénické koláže o prvních letech budování DDR, kulminující ve scénách povstání proti režimu v roce 1953, *Germania Tod in Berlin* (*Smrt Germanie v Berlíně*). V osmdesátých letech smí Müller jako jeden z mála volně cestovat mezi Východem a Západem. Na obou

stranách je vyznamenáván státními cenami a členstvím v akademiích. Po poslední své hře před pádem berlínské zdi, *Wolokamser Chauusee* (1988), se jako dramatik na šest let odmíchl. „*Německo bylo pro dramatika dobrý materiál, až do sjednocení,*“ zněl jeho komentář. Psal paměti, začal režisrovat. Krátce po sjednocení inscenoval v Deutsches Theatreu v Berlíně osmihodinový projekt *Hamlet / Hamlet-stroj* (*Hamletmaschine*).

Na jeho počest se v roce 1990 ve Frankfurtu nad Mohanem uskutečnil festival „*Experimenta*“, divadla z celé země se hrála dvě třetiny jeho dramatického díla. Festival jediného, nadto žijícího autora, nemá patrně obdoby v celém evropském kontextu. Mimořádného úspěchu se dočkal i jako režisér, jeho inscenace Wagnerovy opery *Tristan a Isolda* v Bayreuthu 1993 byla odbornou veřejností označena jako geniální. V stejném roce tisk zveřejnil informaci, že byl evidován jako spolupracovník východoněmecké tajné policie Stasi. Müller kontakty přiznal, nikdy se ale nepotvrdilo, že by jeho „závazek“ poškodil kteroukoli třetí osobu. V roce 1995 byl jmenován intendantem v Berliner Ensemblu. 30. prosince téhož roku umírá na rakovinu.

Do češtiny byly přeloženy Müllerovy hry z osmdesátých let *Der Auftrag* (1980, *Pověření*), *Quartett* (1982, *Kvartet*), *Anatomie Titus. Fall of Rome. Ein Shakespearokommentar* *Bildbeschreibung* (1985, *Shakespearův Titus Andronicus. Anatomie a komentář*).

Hamlet – stroj (*Die Hamletmaschine*, 1977)

Vždy pochybující intelektuál Müller-Hamlet stvořil obraz konce. Otcové zakladatelé Marx, Lenin, Mao jsou mrtví. Zavraždění jako Raskolnikova lichvářka. Pustá krajina Živagových vlků neunes dialog. Hamlet vystupuje z dějin, z příběhů pomsty, Ofélie prchá od stolu a lože, bere do ruky nůž.

Kromě slavné Shakespearovy hry cituje autor ve svých pamětech následující bizarní inspirace.

V roce 1977 pobýval se svou druhou ženou, Bulharkou Ginkou, v Sofii. Naproti jejich bytu stála teplárna „*Trajčo Kostov*“. Kostov, sekretář Dimitrova, odstraněný během stalinových čistek, byl vybrán za bulharského agenta imperialismu. Při procesu jako jediný odmítl doznání. Po rehabilitaci byla po něm pojmenována teplárna. Stroj na teplo se jménem oběti asocioval pozdější název hry.

Dávno předtím přemýšlel Müller o adaptaci, kde by byl Hamlet synem Slánského nebo Kostova. Představoval si hru přibližně o dvou stech stranách.

Když se vrátil do Berlína, oslovil ho Benno Besson, který chtěl inscenovat Shakespearova Hamleta, zda by hru do čtyř týdnů nepřeložil. Müller odmítl a Besson si vybral již hotové přetlumočení. Na žádost inscenátorů začal Müller posléze tento překlad upravovat, a to stále důkladněji, až vznikl překlad nový. (Byl veden soudní proces o autorská práva, na námítku, že je historicky dokázáno, že za dva měsíce nelze přeložit Shakespearovu hru, Müllerův advokát odpověděl, že to je právě důkazem geniality jeho mandanta a vyhrál).

Následně napsal Müller velmi rychle svou hru o Hamletovi ovlivněn překladatelskou zkušeností, měla devět stránek tištěného knižního textu.

Poslední větu hry, Oféliinu větu, četl Müller v Lifu. Byla to poslední slova Susan Atkinsonové, členky „*Rodiny*“ Charlese Mansona, jedné z vražedkyň Sharon Tatové.

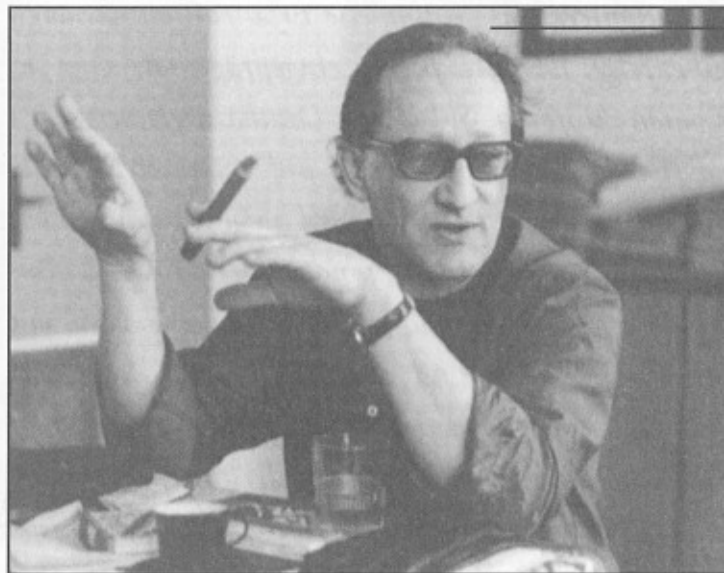
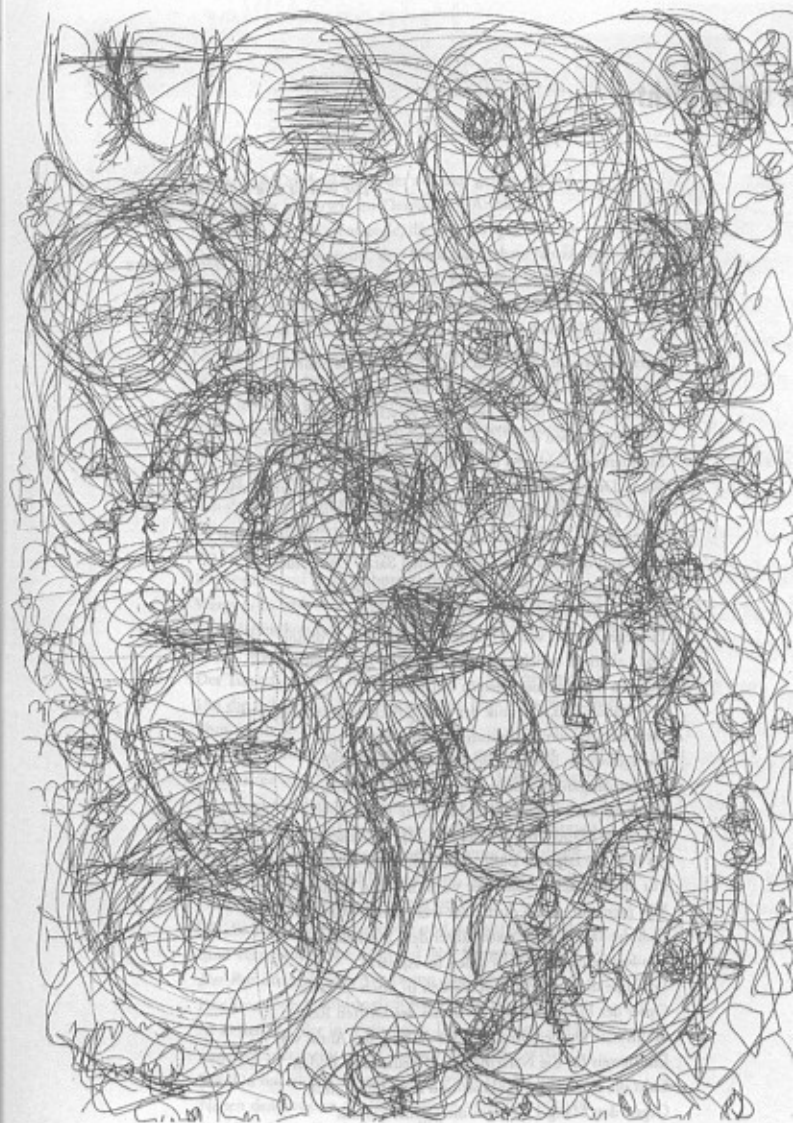

Foto: Renate von Mangold

V interview se podotýká, že v *Hamletu–stroji* je insceno-
váno Stalinovo vykázání z mauzolea v karnevalově kanibalis-
tickém duchu. Zeptali se autora, proč se taková spontánní
lidová slavnost neodehrála ve skutečnosti. Müller odpově-
děl: „Protože ty figury nebo sošky byly už dávno duté, vy-
prázdňené historickou zkušeností.“ A dodává anekdotickou
příhodu: „Jeden přítel byl v Praze po svržení Stalinova po-
mníku. Ten byl největší a nejvyšší. Každopádně ještě ležel
všude v kusech, poněvadž je bylo těžké odtransporto-
vat, a ležel si tam, dementně řečeno, ještě pěkně dlouho.
Přítel se svou přítelkyní hledali hotelový pokoj. Ať už byly ob-
sazené nebo moc drahé, žádný nenašli, a tak přenocovali
v Stalinově levém uchu – okupace bytu, takřkajíc. Obsazení,
které je daleko zajímavější než mocenský akt.“ Kámen je
obydlen.

Daria Ullrichová

(Podle Heintera Müllera: *Krieg ohne Schlacht / Leben in zwei Diktaturen*,
Heiner Müller im Gespräch mit Hendrik Werner,
Werner Schulze-Reimpell: Heiner Müller)

„Výtvarné poznámky“ Heintera Müllera během zkoušky,
CIVIL WarS, Kolín 1984

Národní divadlo
ČINOHRA

Divadelní sezona 2002–2003

Ředitel Národního divadla akad. arch. Daniel Dvořák
Šéf činohry Národního divadla Michal Dočekal
Zřizovatelem Národního divadla je Ministerstvo kultury ČR

PROJEKT BOUDA

Heiner Müller: Hamlet – stroj
Česká premiéra 10. června 2003 v Boudě na Ovocném trhu

Sarah Kane: Faidra [Z lásky]
Česká premiéra 16. června 2003 v Boudě na Ovocném trhu

Werner Schwab: Faust, můj hrudník, má přilba
Česká premiéra 22. června 2003 v Boudě na Ovocném trhu

Vydalo Národní divadlo
Program připravili Daria Ullrichová, Lenka Kolihová Havlíková a Jan Hančil
Výtvarné řešení Křištof Kintera
Výtvarné řešení obálky a loga Boudy Milan Jaroš
Fotografie:
Karin Rocholl 6; Renate von Mangoldt 8, 9, 11; archiv ND 26;
z archivu dědiců W. Schwaba 72; Hana Smejkalová 120–137
Návrhy projektu Bouda: Petr Matásek 2–3, 4, 24, 70, 120
Jazyková spolupráce PhDr. Růžena Buchtelová
Odpovědná redaktorka Dana Horáková
Tiskárna V. S. Pankrác
© Národní divadlo, Praha 2003

Mochovské mrazírny a.s.

pietro filipi

Publikované hry podléhají autorskoprávní ochraně
Veškerá práva k provozování děl zastupují
Divadelní a literární agentury:
DILIA, Krátkého 1, Praha 9
AURA-PONT, Radlická 99, Praha 5

ISBN 80-7258-123-6

ŠkodaAuto

PARTNER ND

HLAVNÍ MEDIÁLNÍ PARTNER PROJEKTU
PODBY SOUČASNÉHO DRAMATU

SKANSKA

HLAVNÍ PARTNER
PROJEKTU BOUDA

PARTNERI PROJEKTU BOUDA

PQ 2003

Národní divadlo děkuje
panu F. Tomáši Kolowratovi-Krakovskému
za mnohaletou velkorysou a ušlechtilou mecenášskou podporu
poskytnutím Kolowratského paláce
pro potřeby Národního divadla.